

AZ AVAROK

SZEKEREI

FELFÖLDI SZABOLCS – KÜRTI BÉLA

Az Úr 567–568. évében rendkívüli népmozgások zajlottak le a Kárpát-medencében. A vidéket a korábbi évtizedekben alapvetően két germán nyelvű csoport tartotta a kezében. Míg a Dunától keletre zömmel a gepidák, addig attól nyugatra zömmel a longobárdok szállásterületei húzódtak. A két nép gyilkos háborújába a messzi, keleti pusztákról ideérkező nomád avarok is bekapcsolódtak a longobárdok oldalán, ezzel el is döntve a háború kimenetelét. A longobárdok azonban hiába szerezték meg így a győzelmet, nem várták meg a minden korábbinál harciasabbnak tűnő új szomszédok térfoglalását, még abban az évben elhagyták a Kárpát-medencét, és Észak-Itáliába vonultak. Az avarok és a korábban nekik alávetett, a Kárpát-medencétől keletre meghódított népek, néptöredékek tehát birtokba vehették a térség stratégiai fontos pontjait. Arról azonban, hogy ez a beköltözés miképpen is zajlott le, a korszakról beszámoló, zömében bizánci görög forrásaink sajnos hallgatnak. Erről pedig a több mint 250 évig tartó folyamatos Kárpát-medencei avar uralom egyébként valóban rendkívül gazdag régészeti hagyatéka is alig valamit árul el nekünk.



Kizárólag fa alkatrészekből konstruált kocsikerék

A görög *hamaxobiosz* („szekéren élő”) olyan melléknév, amely általában a nomád népekre vonatkozik.

Egy másik szerző, Theophánész leírásából ugyanakkor az derül ki, hogy az avarok a bizánciaktól kértek kocsikat. De a szövegből az is valószínűsíthető, hogy nem azért történt mindez, mert az avarok nem ismerték volna a szekereket, sokkal inkább azért, mert nem volt elegendő számú ilyen alkalmatlansága az avarok fejedelmének, a kagánnak. *„Midőn beköszöntött a húsvét ünnepe és a rómaiak az éhségtől sorvadoztak, hallva ezt a kagán kinyilvánította Priskosznak [a bizánci hadvezérnek]: küldjön el szekereket hozzá, hogy ő ellátást jutasson nekik, hadd töltsék vidáman ünnepüket. Megrakotva négyszáz szekeret, elküldte hozzájuk.”*

Ennek alapvetően két oka van: egyrészt a beköltöző avar csoportok (azaz az első Kárpát-medencei avar generáció) régészeti hagyatékának beazonosítása mindmáig roppant nehéz (a 7. század első harmadától már jól körülírható, meghatározható az avar leletanyag, de az ezt megelőző évtizedekkel kapcsolatban sajnos nem ez a helyzet); másrészt vannak olyan tárgyak/tárgytípusok, melyek nem pusztán a 6. század végi Kárpát-medencei régészeti hagyatékából, de a negyed évezredes avar korszak, sőt az egész népvándorlás kor hagyatékából hiányoznak.

Meglepő módon ilyenek a szekerek, kocsik, illetve ezek alkatrészei, de még az igavonó állatok (ökrök, lovak) fogatolására utaló bármilyen régészeti nyom sem került mindeddig elő (a régészeti lelőhelyeken feltárt lócsontvázak ilyen szempontú rendszeres archeozoológiai vizsgálata egyelőre ugyancsak várat magára). Ez azért is roppant különös, mert a rézkortól kezdve egészen a római császárkorig bezárólag a Kárpát-medencéből kocsimodellek, vaskori és római kori kocsitemetkezések és kocsibrázolások stb. formájában számos bizonyítékkal rendelkezünk a különböző két- és négykerékű kocsik, szekerek, szállítóeszközök használatára. A népvándorlás korából viszont egyetlenegy ilyen régészeti nyomot sem ismerünk. Vajon létezhet, hogy a középkori kocsik megjelenéséig az itt élő emberek ne használták volna a kocsit? Vajon létezhet,

hogy a fent említett Kárpát-medencébe költözés során az avarok csak lovaikon és/vagy gyalogszerrel foglalták volna el későbbi szállásterületeiket? Aligha!

Annak oka pedig, hogy ezt ilyen határozottan jelenthetjük ki, nem más, minthogy – bár az avarok régészeti hagyatékából valóban nem ismerünk erre utaló tárgyakat – írott források egész sora számol be arról, hogy bizony az avaroknak igenis voltak kocsijaik/szekerei.

A bizánci Euagriosz így ír az avarokról: *„Az avarok szkíta nép. Ama szekéren élők közül való, akik a Kaukázus felett a túloldali síkságokat lakják. A szomszédos türköktől futottak el mindenestül, miután azok részéről bajt kellett elszenvedniük.”*

Egy másik bizánci történétíró, Theophülaktosz Szimokattész ugyancsak több ízben is beszámol az avarok szekereiről:

„Miután a barbárok Singidunum [Szávaasztendemeter, a mai szerbiai Sremska Mitrovica] körül azt látták, hogy a római [azaz a bizánci] haderők hajókat készítettek, szekereiket a helység előtt egymás mellé állították, és így sáncolták el a várost”, illetve *„A kagán élelemmel megrakott szekereket küldött az ínségtől szenvedő rómaiaknak.”*

Az egyik jóval későbbi forrásunk, a *Régmúlt idők elbeszélése* című orosz öskronika nem fest éppen hízelgő képet az avarokról, kocsijaik emlegetése kapcsán: *„Ezek az avarok*



Emberalakot formázó korai avar kori aranytárgy egy rákóczifalvai sírból (fotó: Dankó Szabolcs)



Bizánc 626-os avar–perzsa ostroma
a Manassész-krónikában



rok harcoltak a szlovénekkal, s szorongat-
ták a dulebeket, akik szintén szlovének
voltak. Erőszakosan bántak a duleb
asszonyokkal; ha egy avar kocszini
kívánt, sem lovat, sem ökröt nem
fogott be, hanem (helyette)
három, négy vagy öt asszonyt,
s így húzatta magát.”

Az avar történelem egyik
legkésőbbi ismert epizódja
a frank Nagy Károly korában ját-
szódott, amikor is Erik friauli herceg
és a szláv Voinimir behatoltak az avar kagá-
ni székhelyre (ami valahol a mai Magyarország
területén lehetett), és sikeresen kirabolták azt.
A 795. évnél az egykori angliai krónikás ezt jegyzi fel:
„...a legderekkab Károly erős csapatával fegyverrel pus-
títva hatalma alá hajtotta a hunok népét; s miután a fejedelmü-
ket megszalasztotta, annak seregét legyőzte vagy éppenséggel
elpusztította; és tizenöt, arannyal, ezüsttel és értékes tiszta se-
lyem köntösökkel megrakott, négy ökrrel vontatott
szekeret hozott el onnan.”

A passzusból az is kiderül, hogy
magukat a szekereket is az avar ka-
gáni székhelyről vitték el az ögróf
emberei. A kérdés csak az, hogy
feltételezhetjük-e akár analógiák
alapján a szekerek mintegy „ké-
szenléti jelenlétét” a kagáni ud-
varban, és ha igen, akkor miképp
képzeltük el azok kinézetét,
szerkezetét.

Ismét egy bizánci történetíró, Me-
nandrosz, egy az avarokkal egy korban
élő, és hasonlóan hozzájuk, nomád életmó-

A türk kagán ud-
varában – Menandrosz leírása
szerint legalább még egy kétkerekű esz-
közzel (járművel?) számolnunk kell: „Eljutot-
tak oda, ahol akkor Szizavulosz [a türk fejedelem]
tartózkodott, az úgynevezett Aranyhegynek egyik
völgyébe. Miután Zémarkhoszék odaértek, hívatván,
tüstént Szizavulosz színe elé léptek. Ő egy sátorban volt,
kétkerekű aranszéken ült, amelyet, ha kellett, egy ló húzott.”
Az sem kizárt, a türk fejedelem aranszéke egy olyan, részben
trónussá alakítható kétkerekű, aranyozott kocsi volt, amely-
nek vonórúdjai kivehetőek voltak, s így közlekedésre is
alkalmas volt. Ugyanakkor mindeddig a türkök
belső-ázsiai birodalmának területén
még csak hasonlóra sem
leltek a régé-
szek.

dot folytató, bár épp az avarok-
kal nem túl baráti viszonyt ápo-
ló, a mai Mongólia területén
birodalmat alapító türkök fe-
jedelmi táborában járt bizánci
követ, Zémarkhosz úti jelen-
tését így idézi: „...A következő
napon egy másik helyiségben
voltak, ahol arannyal bevont
faoszlopok, továbbá arany-
nyal bevont kerevet volt,
melyet négy aranypáva tar-
tott. A helyiség előtt hosszú sor-
ban kocsik álltak, amelyeken nagy tömeg
ezüsthalmi volt, tálak és kosarak, s azonkívül
még sok állatfigura, szintén ezüsthalmi készítmény, melyek
semmiképpen sem maradtak el a mieink mögött. Ilyen fényűzés
van a türkök fejedelménél.”

A bizánci követek itt minden bizonnyal a türk kagáni kincs-
tár egy részét láthatták, nagy valószínűséggel annak eredeti
tárolási formájában, azaz kocsikra pakolva.

Menandrosz fenti passzusa alapján
feltételezhetjük, hogy az Erik dux ál-
tal elrabolt szekerek az avar kagáni
háztartás, köztük a kincstár tárgyait,
eszközeit tartalmazhatták, s az
sem kizárt, hogy ezek folyama-
tos jelleggel a kagáni lakóhely
épületei (jurtái?) között álltak,
s a rablóportyán részt vevőknek
az örök legyőzése után szinte
más dolga nem is volt, mint be-
fogni az igás állatokat, és a lehető
leggyorsabban távozni a zsákmánnyal.



Egyetlen fából kifaragott kocsikerék



A vrapi avar kori leletegyüttes

A fentiek alapján feltételezhető, hogy az avaroknál, keletről történő 6. századi elvándorlásuktól kezdődően egészen a 8–9. század fordulójáig folyamatosan használatban volt legalább egy olyan szekér- vagy kocsi típus, amelyet még a 20. században is dokumentáltak Mongóliában, de ami egyúttal Közép-Ázsiában, sőt Magyarországon is egészen a 19. századig – ugyan technikailag eltérő változatokban – használatban volt. Ennek a kocsinak az alapja egy tengelyre egymással párhuzamosan helyezett két rúd volt. Ezek közé fogták a vontató állatot (normál esetben mindig egyet). A tengely fölött alakították ki a volta-képpeni kocsi testét, ami lehet egy egyszerű rács vagy annak különféle módon befont, belécezett, illetve valamilyen módon fedett változata. Ez olykor teljesen zárt ládává, szekrénné alakulhatott, amelyben zárható módon voltak tárolhatóak a benne elhelyezett vagyontárgyak. A kocsi kereke Mongóliában keresztgerendás, Közép-Ázsiában, illetve a Kárpát-medencében küllös volt. Az előbbi esetben viszonylag alacsony a tengelymagasság (de az igavonó állatok is kisebbek), az utóbbiak kifejezetten magas tengelyűek.

Úgy gondoljuk, egyáltalán nem meglepő, hogy az avar kincstár elrabolt részét szállító ládakocsikat négy-négy ökör volt kénytelen húzni. Nagy a valószínűsége, hogy nem a bennük felhalmozott kincs súlya, sokkal inkább a középkori útviszonyok miatt kellett ezt a megoldást alkalmazni. A vontatás módja egyébként lényegét tekintve (két rúd közé fogott egy szál igásállat) mindenütt azonos. Eltérések mutathatók ki

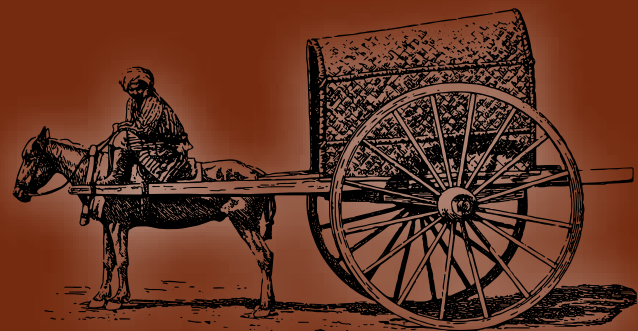
viszont a fogatolás módjában: míg keleten a kumetszerű eszközök az elterjedt (régészeti anyagból már a Kr. e. 1. évezred közepéről ismerünk ilyet a paziriki 5. számú kurgánból, lásd e számban F. Kovács Péter cikkét), addig hazánkban a vontató állatot a négykerekű szekerek mintá-

jára kialakított hámba fogták. Itt a ló (vagy szamár) hátára „nyereg” került a súlytartásának céljából, a keleti talyigák súlyát viszont maga a vontató állat viselte.

Végül talán arra is választ kaphatunk, hogy miért nem találjuk meg az avarok kocsjainak régészeti nyomait hazánk földjében. A mongóliai, közép-ázsiai és a hazai néprajzi anyagból ismert

fenti kocsik ugyanis – szemben például a fent említett vaskori vagy római császárkori kocsikkal – gyakorta

H a -
sonló leírást
hagyott ránk a több
száz évvel később a mongol nagy-
káni udvarban megforduló nyugat-európai
szerzetes, Rubruk is: „Ezenfelül vékonyra hasított vesszőkből
négyzögeket is készítenek egy-egy nagy láda méretére, utána az
egyik végétől a másikig erő fedelet emelnek rá ugyanilyen vesszőkből, az
elülső oldalába kis ajtót csinálnak, majd beborítják ezt a ládát vagy házikót
faggyúba vagy juhtejbe áztatott fekete nemezzel, hogy az eső ne hatoljon át
rajta, s ezt is díszítik rátétmunkával. Ilyen ládákat tárolják minden házi esz-
közüket és értéküket; jó erősen felkötik tevék vontatta, magas taligákra,
hogy a folyókon átkelhessenek velük. Ezeket a ládákat sohasem veszik
le a taligákról. Amikor a hálásra szolgáló jurtát a földre állítják, be-
járatával mindig délnek fordítják, azután a taligás ládákat helye-
zik el a házon innen és túl fél köfhajtásnyira oly módon, hogy
a jurta úgy áll a két taligasor között, mintha két fal között
volna.” Ezeket az úgynevezett ládakocsikat egyébként
egészen napjainkig használják Mon-
góliában!



Arbak





„Nomád lakókocsi”. Az ökrök vontatta nagy méretű kocsi egy teljes jurtát képes szállítani



Máig használt jellegzetes kétkerekű szállítóeszköz Mongóliában

egyetlenegy fém alkatrész felhasználása nélkül készültek, sőt készülnek a mai napig is (úgy a kerekek, mint a „kocsiszekrény”). A Kárpát-medence éghajlati és talajviszonyai között a fából készült tárgyak, így a feltehetően ugyancsak kizárólag fa alkatrészekből konstruált kocsik ép állapotban történő előkerülésének esélye tehát roppant csekély. Így lényegében az lenne a meglepő, ha régészeink már nagyobb számban találtak volna az avarokhoz kapcsolható kocsi- vagy szekér-

„Az asszonyok gyönyörű szép taligákat készítenek maguknak [...]. Egy-egy gazdag mongolnak, azaz tatárnak jó száz-kétszáz ilyen ládás taligája is van. Batu huszonhat feleséget tart, mindegyiknek van egy nagy jurtája [...] és minden egyes jurtához jó kétszáz taliga tartozik. [...] Egy asszonyszemély egymaga képes húsz vagy harminc taligát elhajtani, hiszen sík a föld. Az ökrös vagy tevék taligákat egyiket a másik után kötik, az ökröt hajtó asszony a legelsőn ül, s az összes többi egyforma lépésben követi. Ha úgy adódik, hogy valami rossz útszakaszhoz érnek, szétoldják a taligákat, és egyesével vezetik át. Lassú lépésben haladnak, ahogy a juh vagy az ökör ballag.”
(Rubruk)

maradványokat. De természetesen vannak különleges körülmények, s a régészetben szinte „bármilyen” előfordulhat, így akár már holnap is előkerülhet egy avar lelőhelyről származó szekér...

◇ ◇ ◇



Nagy Károly 814-ben Bizáncban készült selyemleple kvadriga, azaz négy ló vontatta kocsi ábrázolásával



Mongóliai sziklarajz kétkerekű kocsik ábrázolásával